

Populizem kot antagonistična logika artikulacije in vzpon desnih populizmov na preseku medijskega ter političnega polja

Uvod

V zadnjem desetletju je zaradi političnih, ekonomskih in kulturnih reorganizacij družbenih polj, kot posledica finančne, gospodarske, nato pa še migracijske »krize«, pojem populizem, tako kot mediatizacija ali pred tem globalizacija, postal vseprisoten v družboslovnem raziskovanju (Hunger in Paxton, 2022: 618). Po drugi strani se je v javnem prostoru utrdil kot fleksibilni »prostolebdeči« (Laclau in Mouffe) označevalec za čustveno nabite politične govore, demagogijo, antiintelektualizem ali cinični oportunistem (de Cleen, 2019: 22), za patologijo liberalnega parlamentarizma (Weyland, 2000: 11, 14) ali pa je preprosto postal pejorativna oznaka za označbo političnih nasprotnikov, zunajparlamentarnih iniciativ in gibanj ter osebnih sovražnikov (Jansen, 2011: 77).

V pričujočem prispevku pokažem, da so tovrstna pojmovanja populizma poenostavljena in da ne držijo. Če družboslovje, ki naj bi bilo teoretsko

Poglavje je nastalo v okviru raziskovalnega programa »Enakost in človekove pravice v dobi globalnega vladovanja« in v okviru projekta *Populistični pretres, nazadovanje demokracije in kriza vladavine prava v Evropski uniji*, H5-8288, ki sta ga financirala mreža Norface in Javna agencija za raziskovalno in inovativno dejavnost Republike Slovenije (2020–2024).

in empirično rigorozno, ob množenju študij na temo populizma ne želi reproducirati poenostavljenih označevalcev, uvoženih iz administrativnega, birokratskega in novinarskega polja, mora natančno definirati in operacionalizirati koncept, s katerim meri in razumeva zgodovinske pojavnosti populizma. Izhajajoč iz lastne raziskovalne prakse in spopadanja z množico študij in raziskav populizma, ki ponujajo preišljene, a tudi nezadostne in celo napačne definicije, sem poskušal premisliti in izčistiti delovno definicijo tega pojma. Namen pričujočega prispevka je zato na podlagi obsežnega branja literature in debat, ki so tekle v različnih raziskovalnih skupinah, podati izčiščen konceptualni premislek populizma, ki bi bil precej enostavno operacionaliziran in empirično preizkušen.

Zato poskušam koncept v prvem delu besedila orisati in zamejiti skozi dve medsebojno povezani in neločljivi argumentativni liniji, značilni za teoretsko smer, ki populizem razume kot artikulacijo. Zagovarjam torej splošno tezo, da je populizem potrebno konceptualizirati na podlagi dveh vzajemnih elementov, in sicer kot antagonizem med ljudstvom in elitami (minimalistična opredelitev), medtem ko moramo v postopku empirične operacionalizacije populizem razumeti kot ekspresivno logiko artikulacije omenjenega antagonizma med ljudstvom in elitami. To predstavlja osnovo za shematski oris celote populističnih izrekanih oziroma nagovorov in nastavek za primerjalno kategorizacijo ter klasifikacijo zgodovinskih populizmov. Prvi del zaključujeta dve konceptualni pripombi o ključnih značilnostih populizma: prva trdi, da fenomenu populizma ni inherentna karizma, druga pa, da populizma ne moremo misliti kot ideologijo. V drugem delu poglavja se nato premaknem od individualne k mezoravni in premislek populizma zastavim na presečišču mehanizmov in logik dveh družbenih polj, političnega in medijskega, ki pomembno sooblikujeta sodobno pojavnost populizmov. Pojavnost populizma tako v zadnjem delu besedila mislim širše, pojmu dodajam ekspresivno dimenzijo poustvarjanja (populizma) in ga mislim *kot slog* ali stil. V zaključku poglavja znotraj makro obravnave populizma ponudim še družbenozgodovinski premislek o razmerju populizma do krize in o transformaciji populizma v avtoritarne (iliberalne) oblike vladavine.

Populizem – pregled ključnih časovnih valov

Populizem kot politični fenomen, ki je deležen podrobne filozofske, politološke in sociološke obravnave, ni nedavna invencija političnih bojev ali transformacij liberalno-strankarskih sistemov, ki jih je prinesla globalna

ekonomska kriza (od 2009 dalje), kot bi to lahko skleпали iz hiperproduktivnega polja družboslovne produkcije. Kot politični fenomen je v sociopolitično zgodovino in geografijo zahodnega kapitalizma umeščen že vsaj od 19. stoletja dalje (glej Revelli, 2019: 39–48). Kot polarizirajoča in polemična topika pa je v obsežni akademski literaturi, ki opisuje njegovo zgodovino in transformacijo, prisoten od šestdesetih let 20. stoletja (Dinç, 2016), torej že dolgo pred finančnim kolapsom leta 2009. Plodovito polje študij, akademskih del in teoretskih razprav o populizmu tako obsega vsaj tri intelektualne »valove«.

Večina študij (glej Dinç, 2016) začetek t. i. »prvega vala« umešča v leto 1967, v razpravo med Ghito Ionescujem in Ernestom Gellnerjem na konferenci na London School of Economics, iz katere je izšlo temeljno delo *Populism: its meaning and national characteristics* (Ionescu in Gellner, 1969).¹ Drugi ali »zreli« val študij, ki ga spremljajo konceptualno izčiščenje pojma in empirične študije, pregledna literatura umešča v obdobje druge polovice 70. in začetka 80. let prejšnjega stoletja. Val začenejo dela Ernesta Laclaua (1977/2014), Gina Germanija (1978) in Margaret Canovan (1981), zaključujejo pa ga velike politične mobilizacije in manifestacije v času globalne finančne, ekonomske in politične krize leta 2009 (Kazin, 1995; Taggart, 2000; Mény in Surel, 2002; Mudde, 2004; Laclau, 2005; Panizza, 2005; Jagers in Walgrave, 2007). V drugi val lahko umestimo tudi neprecenljive obravnave in konceptualizacije avtorjev v domačem akademskem polju: Reinfeldt (1998; 2000), Kuzmanić (2002; 2005), Klepec (2006), Rizman (1998; 2008), Vežjak (2013).

Googlov n-gram, ki kaže število izdanih monografij v posameznih nacionalnih jezikih v tem obdobju in ki ga gre brati z ustrezno mero previdnosti, prikaže zanimive razlike v nacionalnih akademskih in intelektualnih poljih: kontinuirano in postopno rast monografskih del v ameriškem in britanskem prostoru ter eksplozijo po l. 2011; rast z vmesnimi padci v nemškem govornem področju od šestdesetih let prejšnjega stoletja vse do eksplozije del l. 2013; v francoskem rast, ki traja le dve desetletji, med šestdesetimi in osemdesetimi leti, nato sledi padec; v italijanskem zanimanje traja le desetletje med šestdesetimi in sedemdesetimi leti, nato pa, kljub vladavini Silvia Berlusconi, upade vse do l. 2011; v špansko govorečem prostoru eksplozija

1 Izvori diskurzivne formacije (Foucault, 2011/1969) so vedno stvar burnih polemik in razprav. Iz popisov literature je razvidno, da je Torcuato di Tella o populizmu pisal že prej, vsaj leta 1965. Prispevek *Populism and Reform in Latin America?* je objavil v zborniku *Obstacles to Change in Latin America* (de Cleen, 2019). Richard Hofstadter je svojo knjigo o ameriškem populizmu *The Age of Reform* izdal že leta 1955.

v šestdesetih vse do l. 2006, ko zanimanje povsem upade in ne doseže vrha niti v krizah, ki sledijo. Seznam študij populizma v Latinski Ameriki najdemo v Jansenu (2011) ter Weylandu (2001), medtem ko je pregled letne rasti objavljenih znanstvenih člankov, diferenciran po disciplinah ter regionalnem fokusu objav, moč najti v delu Sophie Hunger in Freda Paxtona (2022: 623–624), pregled kvantitativnih empiričnih raziskav pa v Aslanidisu (2016a: 92–93; 2018: 1242).

Tretji val, ki sledi po letu 2009, in se začne s transformacijami, ki jih je v globalnem družbenem in političnem prostoru povzročila najprej finančna kriza, nato pa še ekonomska recesija, je zaradi pomnožitve tematike skorajda nemogoče natančno katalogizirati (glej Hunger in Paxton, 2022: 622–624). Tem konceptualnim razpravam in empiričnim raziskavam se pridružujejo tudi avtorji in avtorice v lokalnem okolju, ki z nekaterimi izjemami (Pajnik et al., 2013; Pajnik, 2014; Protner, 2015; Šori, 2015; Fink Hafner, 2016; Crnović, 2016; Pajnik, 2016; Pajnik et al., 2016; Vezjak, 2016) temo populizma začnejo znova podrobneje preučevati predvsem po pretresih v zahodnih političnih poljih leta 2016.² Avtorji in avtorice koncept populizma bolj ali manj uspešno prenesejo v polje komunikologije (Amon Prodnik in Mance, 2017; Pušnik, 2017; Pajnik, 2019; Fabijan in Ribac, 2021; Pajnik in Ribac, 2021), sociologije (Adam, 2017; Rutar, 2018), mednarodnih odnosov (Lovic, 2019) in politologije (Fink Hafner, 2016; Fink Hafner, 2019; Toplišek, 2019; Polajnar in Lukšič, 2020; Pajnik in Šori, 2021).

Populizem kot komunikacijski fenomen – minimalistična in formalistična opredelitev fenomena

V nadaljevanju podajam razumevanje populizma kot koncepta in argumentiram, da ga moramo opredeliti znotraj dveh argumentativnih linij, ki predstavljata dve plati istega (konceptualnega) kovanca: minimalistično in formalistično. Najprej populizem opredeljujem *minimalistično*, saj trdim, da pojem določata zgolj dva medsebojno povezana in strukturno neločljiva antagonistična elementa, ki sta nujni predpogoj njegove pojavnosti. Zato najprej govorim o (minimalni) strukturiranosti in medsebojni povezanosti

2 Politični pretresi so naslednji: migrantska »kriza« na t. i. balkanski poti, prvi volilni preboji skrajno desne stranke Alternative für Deutschland na lokalnem in regionalnem nivoju v Nemčiji, najvišji odstotek glasov namenjen kandidatu desničarske FPÖ v prvem krogu predsedniških volitev v Avstriji, preboj Marine Le Pen v drugi krog francoskih predsedniških volitev, referendum o brexitu v Veliki Britaniji, začetek vladavine Donalda Trumpa v ZDA (glej Revelli, 2019).

ključnih elementov populizma. V nadaljevanju minimalistično definicijo dopolnim in populizem, strukturno neločljivost dveh elementov, definiram kot način oziroma logiko artikulacije. V tem smislu trdim, je populizem treba razumeti *formalistično*, saj gre za specifičen (manihejski) način formulacije (političnih, ideoloških, problemskih itd.) vsebin oziroma obliko artikulacije izjav (zahtev, groženj, problemov, rešitev ipd.).

Populizem – minimalistična opredelitev

Minimalistična opredelitev populizma predpostavlja diadično obliko, ki strukturno opredeljuje tudi jedro populističnega diskurza: konstrukcij ljudstva (ljudskocentričnost) na eni in antielitistični diskurz (protielitizem) na drugi strani. V prvem primeru, pri retoričnem sklicevanju na ljudstvo (Jansen, 2011: 83), ki ga v strokovni literaturi označujemo s terminom ljudskocentričnost, govorec ali govorka konstruirata skupino, ki jo želita nagovoriti ali predstavljati (de Cleen, 2019: 30). Jezikovni postopek »zamišljanja« ljudstva v najbolj benigni različici nima pejorativnih ali avtoritarnih konotacij, gre zgolj za specifično kvalitativno preoblikovanje državljanske identitete skozi kolektivno identifikacijo »ljudstva kot suverena« (Aslanidis, 2016b: 306)³. Populizem s tem performativnim dejanjem poudarja predvsem suverenost naslovnika⁴ in osvetljuje dosežke skupine, ki jo nagovarja, v kontekstu suverenosti pa zahteva predvsem uresničitev njene volje. Govorec ali govorka v svojem govoru ali besedilu izkazujeta določeno vrsto identifikacije s skupino, svojo bližino in pripadnost ljudstvu ter skrb zanj. Ko populistični diskurz poskuša skonstruirati monolitno in homogenizirano skupino, v iluzornem poudarjanju enotnosti skupine zanemarja (ali celo zanika) pomembne družbene razlike in razcepe, ki prečijo ljudstvo. Zato ima ljudskocentričnost, s tem pa tudi populizem, predvsem protipluralistični in ekskluzivistični značaj (Mudde, 2004; Jansen, 2011: 83).

Toda kot opozarjata Jagers in Walgrave (2007: 323), je referenca na ljudstvo nujen, a ne zadosten pogoj populizma. Potrebne so še elite. Zgolj

3 Operacionalizacijo koncepta v tekstualni analizi otežuje dejstvo, da je ljudstvo polisemična kategorija, zato Brubaker (2020: 49; prim. tudi Meny in Surel, 2002: 6) opozarja na tri pojavnosti politične konstrukcije kategorije ljudstvo/ljudje: navadni ljudje (ljudje kot *plebs*), suvereno ljudstvo (ljudstvo kot *demos*), zamejeni ali posamični ljudje, tj. ljudje kot moralna, kulturna ali politična skupnost.

4 V praksi govorec ali govorka lahko referirata na »ljudi«, »ljudstvo«, »javnost«, »državljanke«, »volivce_ke«, »davkoplačevalce_ke«, »potrošnike_ce«, »populacijo« itd. (Jagers in Walgrave, 2007: 323).

artikulacija, ki ima antagonistično strukturo in ki ljudstvo postavlja v vertikalni odnos s (protiljudskimi) elitami, je populistična artikulacija (Jansen, 2011: 84; Brubaker, 2020: 53). Populizma namreč ne moremo enačiti s kakršno koli ali katero koli kritiko elit, populizem vzpostavlja kritiko elit le skozi njihov antagonizem z »ljudstvom«, skozi poudarjanje njihove oddaljenosti od »ljudstva« in skozi njihovo neupoštevanje interesov »ljudstva« ipd. Toda tudi pojem »elite« je večpomenski: v percepciji političnih govork in govorcev so lahko zelo raznolike, lahko so politične (stranke, vlada, ministri itd.), medijske (medijski tajkuni, novinarji, javni zavodi itd.), birokratske (uprava, birokracija, državne službe itd.), intelektualne (univerze, pisatelji, umetniki, profesorji itd.) ali ekonomske (velike korporacije, kapitalisti, delodajalci itd.) (glej Jagers in Walgrave, 2007: 324).⁵ Ob tem poudarimo še, da se elite, ki so zaradi globalizacije in internacionalizacije sistema držav na meji med nacionalnim in mednarodnim (ali onkraj nacionalnim) prostorom, nahajajo v veliki skupini akterjev, ki v populistični artikulaciji krepijo nacionalno identiteto »ljudstva« (glej sliko 1). Ljudstvo, kot poudarja Brubaker (2020: 53–55), je v vertikalnem registru definirano v razmerju z nacionalnimi, a tudi mednarodno povezanimi političnimi elitami, ki predstavljajo grožnjo suverenosti ljudstva in jih predstavljajo denimo transnacionalna birokracija, bruseljske ali globalne elite, kozmopolitska kultura, EU ali ekonomsko vplivne skupine, kot so bančne in industrijske kapitalistične oligarhije, Mednarodni denarni sklad, Svetovna banka ali različni imperializmi.

Populizem – formalistična opredelitev ali logika artikulacije elementov

Objektivni razredi, kot pravi Bourdieu, v diferenciranih kapitalističnih družbah niso avtomatično mobilizirani razredi, obstajajo zgolj »na papirju«, zato objektivne in razpršene družbene skupine začnejo obstajati šele s prepoznanjem in priznanjem njihovega obstoja (identifikacija s skupino,

5 Tudi obsežen seznam obtožb, ki ga populizem namenja elitam, je treba definirati, preden v empiričnem raziskovanju analiziramo obseg in dimenzije antielitističnega retoričnega elementa: elite so lahko odmaknjene, samozaverovane, diskreditirane, nekompetentne, manipulativne, koruptivne in nesposobne. Ob tem elite kršijo ali ljudstvu odvzemajo suverenost, ne upoštevajo volje ljudstva, ljudstvu lažejo ali pa ne upoštevajo njegovih (ali njihovih) resničnih problemov. Elite tudi ne predstavljajo ljudske volje in so odgovorne za probleme, ki jih ljudje čutijo ali doživljajo, skrbijo za svoje agende in interese ali pa manipulirajo z diskurzom.

pripadnost skupini). V nastajajočih zgodovinskih družbenih poljih, tj. predvsem v političnem polju, v sindikalnem polju, v novinarskem polju, se zato oblikujejo načela reprezentacije, klasifikacije, a tudi konstrukcije in reprodukcije političnih skupin⁶ (glej Bourdieu, 2003: 63, 91–94). Ali, kot reče Laclau, »ljudstvo« v populističnem diskurzu političnega polja nikoli ni vnaprej dana realnost, temveč »konstrukt«, tj. populistični diskurz nikoli ne izraža neke izvorne ljudske identitete, temveč to identiteto šele *konstituira* (Laclau, 2005: 49; glej tudi de Cleen, 2019: 33). Artikulacija organizira polje pomenov tako, da vpenja različne (politične, programske, strateške) elemente (socialističnega, liberalnega, nacionalističnega, konservativnega itd.) politično-ideološkega diskurza, zaradi česar označevalci, kot so ljudstvo, ljudje ali elite, pomenijo različno v različnih jezikovnih registrih in populističnih politikah (de Cleen, 2019: 37; glej op. 3 in op. 4). Artikulacija je torej praksa, ki vzpostavlja relacije med elementi na način, da je končni izid tudi modifikacija njihove identitete (Laclau in Mouffe, 2001: 105; de Cleen, 2019: 37).

Populistična gibanja izhajajo iz okolij in okoliščin, v katerih ljudstvo ali njegova enotnost še nista »popolnoma tu«. Populisti poskušajo zato iz nediferencirane množice, ki šele mora postati »ljudstvo«, z različnimi retoričnimi artikulacijami na podlagi jezika, kulture, naroda, tradicije ali mitologije, ustvariti enotno telo določene družbene skupine (Kuzmanič, 2005: 12). Populizem je torej predvsem forma, artikulacijska logika (Laclau, 2005) politično »ustvarjene«, »izumljene« in »zamišljene« skupnosti (Anderson, 2006: 4; Laclau, 2005: 33, 44; Aslanidis, 2016a: 97–98), v kateri poteka retorično preoblikovanje običajnega (amorfnega) ljudstva v jasno identificirano Ljudstvo (Aslanidis, 2016b: 306). Manihejska artikulacijska logika konstruira ljudstvo s pomočjo antagonizma z nelegitimno elito, predvsem s poudarjanjem oddaljenosti elit(e) od »ljudstva« in s poudarjanjem zanemarjanja interesov »ljudstva«. Gibanje (stranka, medij) tako ni populistično zaradi svojih politik ali ideologije, temveč zaradi določene *logike artikulacije* političnih, ideoloških in drugih vsebin (Laclau, 2005: 33) oziroma formulacije političnih zahtev (de Cleen, 2019).⁷

6 Simbolna moč par excellence znotraj diferenciranih družb je zato po Bourdieuju moč oblikovanja družbenih skupin, ki disperzno obstajajo v polju družbenih razredov.

7 Mudde je eden od avtorjev, ki se je znašel pred tem simptomatičnim problemom, a mu ga ni uspelo uspešno rešiti. Opredelitev populizma mu je predstavljala problem, saj je uvidel, da populizmov, ki so združljivi s političnimi ideologijami, kot so socializem, fašizem, komunizem, ne more postaviti na isto raven in jih izenačiti. Problem je poskusil rešiti tako, da je terminu ideologija v opredelitvi populizma preprosto pritrkal pridevnik »tanka« (glej Mudde, 2004). S tem je rešil terminološko zagato, ne pa tudi konceptualne (o tem glej tudi Aslanidis, 2016a: 91).

Tako minimalistična kot formalistična opredelitev razumeta populizem kot *retorično konstrukcijo* političnega antagonizma – med zamišljenim ljudstvom, elito in drugimi družbenimi skupinami – skozi interpelacijo ljudstva (Laclau, 2005: 44; de Cleen, 2019: 30–31). Zato v iskanju definicije ugotovimo, da cel niz temeljne politološke literature ni zmožen populizma, ki je sicer politični fenomen, niti definirati niti operacionalizirati drugače kot *jezikovni* fenomen, ki se manifestira kot *komunikacijska* (tj. retorična, besedilna oziroma jezikovna) pojavnost (glej Aslanidis, 2016a: 96–98). Torcuato Di Tella (2002: 188) populizme razume kot »politične *izraze*«, Laclau kot »*diskurzivno* interpelacijo« (Laclau, 2005: 44), Jagers in Walgrave (2007) kot »*diskurzivni* stil« in »*komunikacijski* okvir«, Heywood (2007: 291) kot »neposredni *nagovor*« (ang. direct appeal), Katsambekis in Stavrakakis (2013) kot »konstrukcijo in interpelacijo«, Chantal Mouffe (2018: 10) kot »*diskurzivno* strategijo«, Gagnon et al. (2018: xii) kot »*uokvirjanje*«, Norris in Inglehart (2019: 5) kot »*retorični* stil« in Rogers Brubaker (2020: 44) kot »*diskurzivno* formo« (poudaril M. R.).⁸

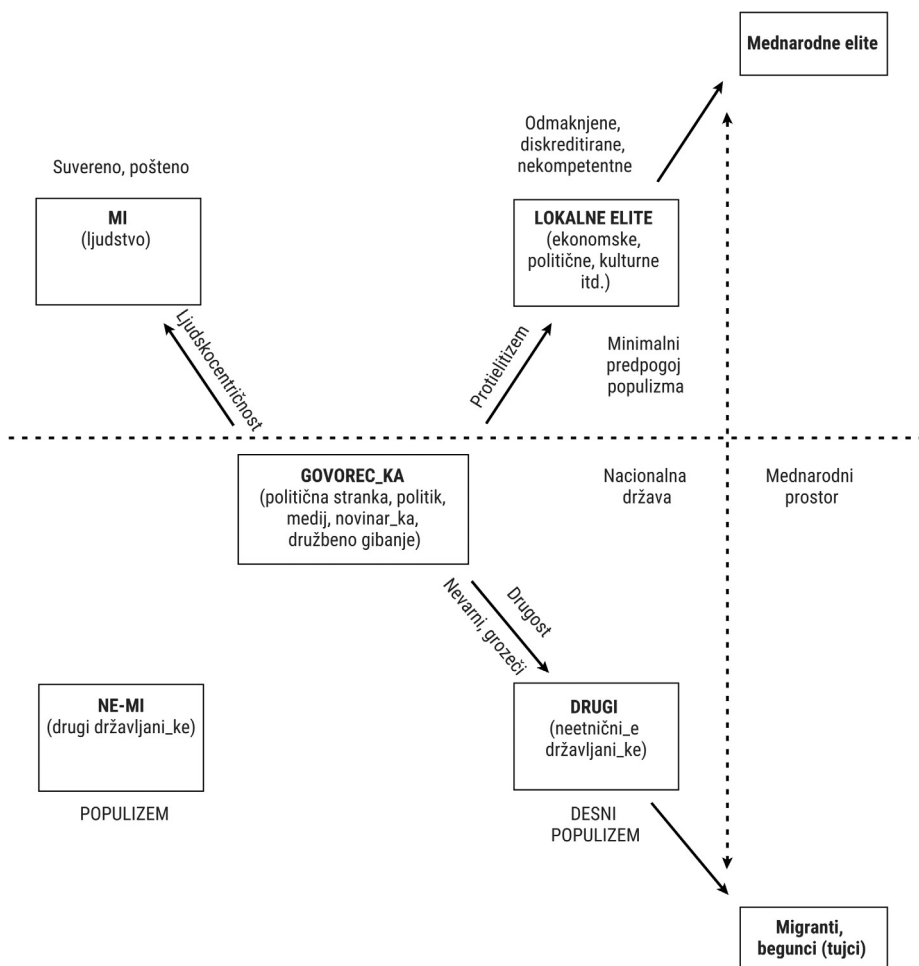
Naj povzamemo elaboracijo ključnih dimenzij populizma: s konceptualnimi razpravami in empiričnimi raziskavami v akademskem ter raziskovalnem polju je postopoma prišlo do jasnejših klasifikacij populizma in izčiščenja njegovih ključnih konceptualnih dimenzij. Medtem ko so začetne elaboracije koncepta vsebovale celo štiriindvajset (neobvladljivih) dimenzij oziroma elementov (Revelli, 2019: 14), je za večino novejših konceptualizacij v akademski skupnosti pri populizmu skupno to, da gre za poenostavljeno konstrukcijo družbene dihotomije med ljudstvom in elitami (oziroma oligarhijo).⁹ Populistični agensi skozi populistični diskurz a) konstruirajo ljudstvo, privilegirajo in izpostavljajo njegovo suverenost in ga b) diskurzivno pozicionirajo nasproti raznim elitam, ki uzurpirajo, ogrožajo ali kako drugače omejujejo suverenost ljudstva. Znotraj tega vertikalnega družbenega antagonizma sta ustvarjeni dve homogeni skupini: »ljudstvo« (v operacionalizacijah populizma gre za populistični element *osrediščenosti na ljudstvo* ali *ljudskocentričnosti*) in elite (populistični element *protielitizem*) (Jagers in Walgrave, 2007: 322; Jansen, 2011: 82;

8 Paris Aslanidis navaja še nekaj politologov in politologinj, ki populizem razumejo in definirajo sociolingvistično: kot »*jezik*« (Kazin, 1995), kot stil, ki je utemeljen v »*retoriki*« (de la Torre, 2007), kot »politično *retoriko*« (Oliver in Rahn, 2016), kot »manihejski *diskurz*« (Hawkins, 2009; Hawkins, 2010) (v Aslanidis, 2016b: 304; 2018: 1243).

9 Francisco Panizza (2005; glej tudi Laclau, 2005) zato govori o »elegantnem teoretskem« in analitičnem diadičnem jedru pojma, o katerem velja visoka stopnja konsenza v akademski in raziskovalni skupnosti.

Aslanidis, 2018; Ernst et al., 2019: 166). Skozi takšno antagonistično strukturo populizem izgovarja vse ostale politične in ideološke zahteve svojega političnega projekta (Laclau, 2005: 33), kar v praksi pomeni, da se populizem manifestira kot sistematična diseminacija retoričnih (populistično-antagonističnih) komunikativnih form (npr. izjav, zahtev, groženj, napadov, splošnih okvirov itd.).

Slika 1: Shematski prikaz populističnih izjavljalnih nagovorov

Vir: Ribač (2021); prirejeno po: Brubaker (2020: 53–55), Jagers in Walgrave (2007: 324) in Rein-feldt (1998).

Operacionalizacija koncepta in klasifikacija populizmov

Populizem na osnovi dosedanje razprave razumem kot artikulacijsko logiko konstituiranja ljudstva v antagonizmu z elito ne glede na ideologijo, naravo političnega projekta ali družbeni režim, ki ga populizmi poskušajo vzpostaviti, legitimirati ali ohraniti (glej de Cleen, 2019: 20). Tovrstna definicija kombinira tako minimalistično kot formalistično dimenzijo koncepta in omogoča detektirati populistične govore. Vendar pa zgolj na podlagi analize razpona izjav različnih populističnih akterjev ni mogoča sistematična klasifikacija in diferenciacija populističnih skupin. »Polnost« ali »gostoto« populizma je moč izmeriti in oceniti šele na podlagi kvantitativnih analiz besedil, ki omogočajo statistično presojo kombinacij populističnih elementov znotraj posameznega besedila ali zgodovine izjav. Populizem, kot odvisna spremenljivka, v kvantitativni empirični meritvi ni dihotomna (populistično/nepopulistično), temveč relacijska (bolj/manj populistično) spremenljivka, ki nam ob ugotovljeni stopnji gostote in pojavljanja populizmov omogoča primerjalno analizo pojavnosti (pogostost ali redkost) populizmov, s tem pa stopnjo populizma posameznega akterja ali skupine. Posledično lahko na podlagi takšnih meritev klasificiramo celoten spekter populističnih akterjev ne glede na politično grupacijo, ekonomsko ali kulturno usmeritev, politični sistem ali geografsko regijo (Aslanidis, 2016b: 304).¹⁰

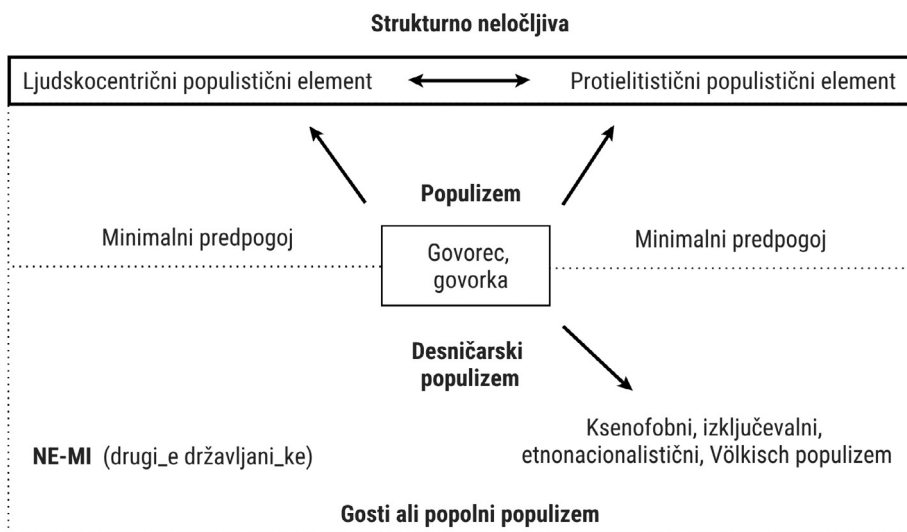
Slika 2 prikazuje tipologijo populističnih izjav po kvantitativnem merjenju prisotnosti populizma v besedilu. Kvantitativni podatki pogostosti pojavljanja posameznih izjav ponujajo podlago za kategorizacijo in klasifikacijo skupin, gibanj ali režimov kot populističnih. Kontinuirano pojavljanje izjav, ki spadajo v prostor zgornjih dveh kvadrantov, govorca ali govorko kategorizira kot populističnega_o, kot ljudskocentričnega_o (kvadrant zgoraj levo) ali protielitističnega_o. Za Jagersa in Walgraveja že pojav enega samega elementa v politični retoriki zadošča za poimenovanje populizma, ki mu rečeta »tanek« (ang. thin) populizem ali prazen (ang. empty) populizem (Jagers in Walgrave, 2007: 324–325, 335). S tovrstno opredelitvijo se ne morem strinjati.

10 Paris Aslanidis na dveh mestih (Aslanidis, 2016; Aslanidis, 2018) predstavi produktivno polje opravljenih in objavljenih besedilnih kvantitativnih empiričnih raziskav, v katerih predstavi tudi nabor empiričnih metod (populizem je merjen s pomočjo naslednjih metod: slovarsko generirane računalniške analize vsebine, t. i. *holistic grading*, in tradicionalne tematske analize besedil). Vsaki identificirani empirični raziskavi dodaja opis operacionalnih definicij populizma, tipa analiziranih besedil, uporabljenih merilnih instrumentov, indeksov, enot analize, stopnje zanesljivosti. Prvotni pregledni seznam empiričnih raziskav iz leta 2016 (Aslanidis, 2016) kasneje dopolni še z obsežnim in sistematičnim metodičnim seznamom besedilnih raziskav, opravljenih med letoma 2007 in 2016 (glej Aslanidis, 2018).

Če besedilo (npr. politični govor, uradni dokument) kaže *zgolj enega* od posameznih elementov v zgornjih dveh kvadrantih, ga lahko razumemo kot dinamični način pridobivanja politične podpore (Jansen, 2011: 77), kot protopopulizem in ne kot populizem. Prazne izjave, ki vsaj implicitno ne bi vsebovale antagonizma med ljudstvom in elitami, so sicer redke, a izjava venezuelskega predsednika Huga Chaveza »nisem posameznik, sem ljudstvo« (v Moffitt, 2016: 51; prevod M. R.) je lahko označena kot takšna – protopopulistična – izjava, saj strogo gledano vsebuje *zgolj en sam* ljudskocentrični element.

Diadična artikulacija populizma, tj. antagonizem ljudskocentričnega (ljudstvo) in protielitističnega (elite) elementa, je, z besedami Jagersa in Walgraveja (2007: 323), »politično brezbarvna« ter omogoča formulacijo katerega koli političnega projekta, ideologije ali režima (de Cleen, 2019: 20). Arhetipska populistična izjava je slogan gibanja Occupy, formulirana leta 2011: »Mi smo 99 %« (glej Aslanidis, 2016b: 303), ki je sicer ljudskocentrična, a popolnejša različica te izjave (»1 proti 99 %«) lucidno pozna diadični antagonizem in jo lahko označimo za populistično. Koncept populizma, definiran minimalistično in formalistično, je zato možno aplicirati na množico izjav političnih akterjev onkraj posameznih družbenozgodovinskih in političnih kontekstov in ne glede na politični predznak izjavljavca ali izjavljavke.

Slika 2: Tipologija populističnih izjav

Vir: Ribač (2021); prirejeno po: Jagers in Walgrave (2007: 324) in Reinfeldt (1998).

Če to apliciramo na eno od izjav desnega populista Donalda Trumpa, lahko pokažemo na diadično strukturo populistične izjave: »Edini pravi protistrup desetletjem uničujoče vladavine, ki jo je izvajala mala peščica elit, je odločna infuzija ljudske volje. Pri vseh pomembnih vprašanjih, ki zadevajo to državo, imajo ljudje prav, vladajoča elita pa se moti« (v Norris in Inglehart, 2019: 5). Diadična populistična artikulacija antagonizma med ljudstvom in elitami opredeljuje retoriko t. i. »levega populizma« (Judis, 2016), kadar ta vključuje tudi politično-ideološke elemente drugih »gostih« in »tankih« ideologij, kot so socializem, komunizem, liberalizem, ekologizem ipd. (Mudde, 2004: 544), saj lahko enostavno integrira pozive k večji redistribuciji dohodkov in davkov, delavskemu prevzemu in lastništvu podjetij, odpravi zasebne lastnine, širitvi obsega volilne pravice, političnih svoboščin, svobode tiska itd. Normativno gledano »levi populizem« pogloblja demokracijo, zato je po Chantal Mouffe ljudstvo skonstruirano tako, da populistična praksa znotraj razpršenega niza demokratičnih zahtev vzpostavlja verigo ekvivalentnih zahtev različnih zatiranih skupin (delavci, migranti, prekarno zaposleni, LGBT+ skupnost) (Mouffe, 2018: 24).¹¹

Izrisana shema, zamejena s prekinjeno črto, prikazuje kombinirano prisotnost treh oziroma štirih retoričnih elementov, ko idealnotipsko govorimo o »gostem« ali popolnem populizmu, ki je značilen za izključevalno, ksenofobno, etnonacionalistično ali *Völkisch* desnico. V ksenofobnem populističnem diskurzu, ki je značilen za diskurz nacionalistične politične desnice, so tako nujno prisotni, kot prikazujeta tako slika 1 kot tudi slika 2, vsaj trije osrednji elementi: a) konstrukcija ljudstva, ki je v tovrstnem okvirju nujno zamejeno kot nacionalna in etnokulturna skupnost; b) ljudstvo, zamišljeno kot *ethnos*, je retorično zoperstavljeno ekonomskim, političnim, kulturnim, medijskim elitam, ki mu odvzemajo njegovo suverenost; in c) ljudstvo mora biti konstruirano v razmerju do (»zamišljenega«) zunanjega Drugega (glej Reinfeldt, 1998; Meny in Surel, 2002: 6–7; Jagers in Walgrave, 2007: 322; Brubaker, 2020: 50).

Brubaker (2020: 53–55), Jagers in Walgrave (2007: 324) ter Reinfeldt (1998) pravilno opozarjajo, da je, posebej v desničarski nacionalistični ideološki dispoziciji, ki ji Reinfeldt pravi »völkisch«, politični antagonizem med ljudstvom in elitami nenehno vzpostavljen tudi v negativnem

11 Končni cilj levega populizma je tako po Chantal Mouffe nasloviti intersekcionalno raznolike, ne več zgolj razredne oblike podrejanja (izkoriščanje, dominacija, diskriminacija) in oblikovati (novo) hegemonijo, ki omogoča radikalizacijo demokracije (ibid.: 61).

razmerju z »izključenim« ali marginaliziranim Drugim. Tovrstna populistična retorika konstruira ljudstvo v relaciji z drugimi nacionalnimi skupinami (ne-mi), predvsem z izključenimi in marginalnimi skupinami v nacionalni skupnosti (npr. brezdelneži, brezposelnimi, brezdomci, narkomani itd.)¹². Ob tem, kot kaže slika 1, konstrukcija rasističnega in nacionalističnega populizma gradi na odnosu z zunanjim neetničnim, tujim ali migrantskim Drugim (glej Brubaker, *ibid.*), ko antagonizem med ljudstvom in elitami konstruira v relaciji z begunci, migranti, azilanti, »gastarbajterji«, »banlieusardi«, izbrisanimi, čefurji ipd. (glej tudi poglavje Veronike Bajt v tej knjigi). Obseg skupin, izključenih iz »ljudstva«, tj. dela nacionalnega telesa, ki je strnjen v kategorijo Ne-Mi, se lahko zmanjšuje ali povečuje, odvisen je predvsem od političnega konteksta (Reinfeldt, 2000), za parlamentarno opozicijo ga lahko uteleša vladajoča vladna koalicija, za zunajparlamentarne stranke ga lahko utelešajo parlamentarne stranke, za vlado protestniki itd.

Za ilustracijo »goste« ali popolne populistične retorike lahko navedemo primere ksenofobnega populizma, ki kombinirajo ljudskocentrični populistični element z elementom protielitizma in elementom Drugosti (grožnja zunanjega Drugega). Kot je za časa »begunske krize« v Sloveniji pisal Matej Lahovnik:

»Institucionalna kriza EU in demokratični deficit, ki ga najlepše odraža *prepad med navadnimi ljudmi na eni strani in izvoljeno evropsko politično elito na drugi*, je vse bolj očiten. /.../ *Dolžnost slovenske vlade* je, da še pravočasno *učinkovito zaščiti mejo in naše nacionalne interese*. Slovenija je premajhna, da bi si lahko privoščila, da bi *nekaj deset tisoč nezadovoljnih migrantov obtičalo* med Sotlo in Karavankami« (glej Pajnik in Ribač, 2021: 112–113; poudarki dodani).

Podobno populistična je izjava nekdanje predsednice britanske vlade Therese May na konferenci torijske stranke leta 2016: »Poslušajte, kako veliko politikov in komentatorjev govori o ljudstvu. Patriotizem ljudstva se jim zdi neokusen, njegovi pomisleki o imigraciji ozkosrčni, njegova stališča o kriminalu iliberalna, njegova navezanost na varnost služb(e) neprimerna« (v Norris in Inglehart, 2019: 5).

12 To je bila podstat avtoritarnega populizma Margaret Thatcher v osemdesetih letih prejšnjega stoletja v Veliki Britaniji (glej Mouffe, 2018: 28–32).

Nekaj zaključnih kritik prevladujočega toka

Preden populizem povežemo s splošnimi družbenopolitičnimi okoliščinami in empiričnimi, družbenozgodovinskimi, pojavnimi oblikami, premislimo še dve ključni zagati analitičnega pojma; prvič, vprašanje njegove *intence* oziroma namena, in drugič, njegovo razmerje do *ideologije* in ideološkosti.

Študije s številnimi ilustriranimi primeri (Fabijan in Ribac, 2021; Pajnik in Ribac, 2021; Pajnik in Šori, 2021), pa tudi zgornji populistični primeri, ki jih navajam za ilustracijo, kažejo, da intenca biti populističen ni inherentna populizmu kot objektivnemu fenomenu. Populistična izrekanja so lahko uporabljena izredno preiščljeno, pragmatično, strateško, v namene mobilizacije (glej Aslanidis, 2016b), lahko pa so populistične taksonomije rabljene povsem naključno, nepremišljeno, avtomatično, nenamensko in – drznemo si reči – suhoparno ter brez karizme. V tem smislu se ne morem strinjati z definicijo Danice Fink Hafner (2019: 13–14), ki trdi, da je karizma skupen element vseh populizmov: prvič, ker v politični zgodovini obstajajo populistični voditelji, ki nimajo karizme (npr. Alberto Fujimori, Pauline Hanson, Preston Manning), obstajajo pa tudi mnogi nepopulistični voditelji, ki karizmo imajo, in drugič, ker gre za *relacijski* koncept, ki mora upoštevati *percepcije* nagovorjenega naslovnika, tj. občinstvo, ljudstvo ali specifično politično kulturo, znotraj katere se karizma ali simbolni kapital voditelja ali voditeljice generirata (glej Moffitt, 2016: 62). Zato trdim, da je določena stopnja karizme predpogoj za politični uspeh ali celo uspeh populistov, ni pa karizma nujen predpogoj za populizem kot logiko artikulacije oziroma oblikovanja družbenega antagonizma.

Populizem kot *logika artikulacije* politično-ideoloških vsebin (Laclau, 2005: 33), ki lahko v svojo retoriko integrira zahteve vseh političnih družin, od levih, centrističnih do desnih (glej Fink Hafner, 2019: 20–22; glej tudi sliko 1 in sliko 2 zgoraj), ne izpolnjuje ključnih predpostavk in dimenzij koncepta ideologije: ne ponuja relativno koherentnega programskega načrta političnega delovanja oziroma niza konsistentnih – socialnih, kulturnih in ekonomskih – politik oziroma ukrepov (Ball et al., 2020: 8–10). Koncept populizma omogoča zgolj šibko integracijo klasičnih politoloških konceptov (svoboda, enakost, pravica ipd.), obenem pa ne omogoča združitve različnih političnih identitet v enotno politično družino. Populizem kot artikulacijska logika prav tako ne ponuja širokega nabora odgovorov na ključna politična in družbena vprašanja niti ne more zagotoviti enotnosti med govorniki iste ideološke družine (glej Aslanidis, 2016b: 90–95). Nemogoče je ideološko izenačiti politične zahteve, interpelativno retorično strukturo in

ekonomske, socialne ter kulturne politike populistov Huga Chaveza, Donald Trumpa, Silvia Berlusconi, Syrize, Juana Peróna in Viktorja Orbana.

Za konec lahko poudarim, da se ne morem strinjati niti s teoretizacijo Laclaua (2008: 100), ki formiranje političnega subjekta, konstruiranega in artikuliranega ljudstva, vidi v simbolni enotnosti in identifikaciji zahtev ljudstva s posamezno figuro (populističnega) voditelja ali voditeljice, saj v raziskovalni praksi ne moremo prezreti populistične retorike niza *kolektivnih* akterjev, od političnih strank, vladnih koalicij, medijskih institucij, kolektivnih spletnih profilov, družbenih gibanj (Moffitt, 2016: 53–54). V zadnjem delu prispevka se zato premaknem od individualne k mezoravni. Presečišče mehanizmov in logik dveh družbenih polj, političnega in medijskega, odpira novo dimenzijo za premislek populizma, namreč *populizma kot sloga* ali stila, medtem ko premislek populizma v družbenozgodovinskem kontekstu odpira vprašanje njegove transformacije v avtoritarne (iliberalne) oblike vladavine.

Zgodovinske pojavnosti, logike polj in drsenje populizma v avtoritarni iliberalizem

Produkcija in diseminacija populistične retorike in tudi njena distribucija po družbeni strukturi, imajo, kot pravi Brubaker (2020: 44), sociokulturne in strukturne temelje.¹³ Ker se pojavnost populizma konstantno razvija, radikalne transformacije družbenega konteksta skozi niz heterogenih dejavnikov in percepcij njihovih posledic spreminjajo njeno vsebino (Taggart, 2000), kljub temu da logika artikulacije kot forma političnih zahtev ostaja enaka (Berezin, 2019: 13–14; Norris in Inglehart, 2019). Zato je znotraj razvoja kapitalizma in sistema nacionalnih držav ključno, da pojava in reprodukcije populizma ne reduciramo na samozadostne retorične artefakte (besedila) ali na splošne družbene in/ali ekonomske okoliščine (kapitalizem *per se*).

Populizem v diferencirani strukturi nacionalnih kapitalističnih držav lahko razumemo kot delno endemičen, in ne epizodičen pojav. V raznolikih poljih nacionalne države ga lahko povežemo z *logikami, načeli in mehanizmi* institucionalnih družbenih formacij (tj. *družbenih polj*), kot se ta strukturirajo znotraj nacionalnih režimov. Na primer z *maksimizacijo volilnih glasov*,

13 Kontekstualno in izrazito družbenozgodovinsko razumevanje populizma je zgodaj pojasnil že Paul Taggart (2000), ko je govoril o »kameleonski naravi« populizma (glej tudi Di Tella, 2002: 196).

dominantno logiko parlamentarnega polja, saj je mobilizacija raznolikih družbenih skupin v tekmovalnem strankarskem parlamentarizmu vedno podrejena (parlamentarni) logiki osvojitve oblasti ali čim večjega deleža volilnih glasov (Strøm in Müller, 1999; Bourdieu, 2005: 57–58; Landerer, 2013: 247–249; poudaril M. R.).¹⁴ Z razumevanjem diferenciacije in množenja raznolikih logik znotraj profesionalnih praks je možno govoriti o številnih priložnostnih strukturah (ang. *opportunity structures*) diseminacije populistične komunikacije (glej Ernst et al., 2019).

Populizma akterjev, ki so »zmožni komunicirati politične zahteve, npr. politične stranke, politični voditelji, družbena gibanja, sindikati, mediji, novinarji itd.« (Aslanidis, 2018: 1242), že vsaj od sredine 20. stoletja ne moremo misliti onkraj vseprisotne mediatizacije družbenih procesov (Hjarvard, 2008; Mazzoleni, 2014), torej mimo vdiranja in vse večje odvisnosti od televizijske logike, vdora pripovedovalnih tehnik, formatov ali žanrov, ki izvirajo v epistemoloških rutinah medijskega in novinarskega polja (Ekström, 2002; Hjarvard, 2008: 113; Broersma, 2010; Moffitt, 2016: 74–77). Notranji razvoji medijskih in novinarskih polj niso vzrok vznika sodobnega populizma, toda njihova zgodovinska dinamika v pomembnem segmentu spodbuja, podpira in pogojuje njegovo pojavnost: kot »oder« (Moffitt, 2016: 5. pogl.), kot »platforma« (Esser et al., 2017: 367–371; De Vreese et al., 2018), kot ugodna politična priložnostna struktura (Ernst et al., 2019). Zato lahko govorimo o politično-medijski simbiozi ali »sokrivdi« (Mazzoleni, 2008) pri upravičevanju in reprodukciji populističnega diskurza.

Znotraj prepleta politične in medijske logike populizma ne gre opazovati le skozi optiko verbalnega izrazja, ampak kot mediatizirano artikulacijsko logiko, ki se lahko kaže tudi skozi številne reprezentativne načine populističnega komuniciranja. Populizem kot *slog* zaznamuje niz ekspresivnih, estetskih, emotivnih, afektivnih in performativnih elementov, ki tudi praktično, tj. predvsem telesno, demonstrirajo populistični antagonizem – akterjevo posebljanje, bližino ali podobnost z ljudstvom ter njegovo ali njeno

14 To ni edina logika polja, Strömbäck in Esser (2009: 213–214) jih naštejeta vsaj še šest: alokacija in distribucija politične moči, spreminjanje politično-ideoloških razmerij, definiranje in reševanje problemov, deliberacija, implementacija odločitev, nadzor in iskanje odgovornosti. Toda kot poudarjata Strøm in Müller (1999: 280), je logika maksimizacije glasov (ta model politike poimenujeta *vote-seeking*) instrumentalna v svojih ciljih in lahko dominira nad preostalimi (normativnimi) logikami: nad implementacijo ekonomskih, socialnih, pravnih in kulturnih politik (ang. *policy pursuit*) na eni ter logiko prizadevanja za položaje (ang. *office pursuit*), tj. izvršilno ali administrativno zasedbo položajev na drugi strani.

»distanco do elit«¹⁵ (Moffitt, 2016: 3. pogl.; Aslanidis, 2018: 1244). V performativnih gestah govorcev in govork, ki utelešajo populistični slog, je tako ključna tudi *praktična oziroma utelešena demonstracija* podobnosti ljudstvu in distanciranja od elit. Demonstrativnost lahko obsega različne elemente: »ljudsko« govornico (pokrajinska narečja, rabo kletvic, politično nekorektnega govora), zdravorazumsko razlago fenomenov, ki v protielitističnem duhu nasprotujejo suhoparnim strokovnim, birokratskim in tehnokratskim razlagam kompleksnosti ter nenazadnje tudi radikalno poenostavitev političnih debat, ki z dramatizacijo ali instrumentalizacijo položaja nenehno poustvarjajo antagonizem, ki ločuje ljudstvo od elite (Moffitt, 2016: 53; de Cleen, 2019: 35–36).¹⁶

Populizem in krize – preoblikovanje populizma v avtoritarni in iliberalni populizem

Populizem prepozna in uspešno artikulira antagonizem med ljudstvom in elitami v sistemu, ki ustvarja hierarhizirano neenakost med družbenimi skupinami. V politični sferi je antagonizem formuliran kot »demokratski paradoks« (Mouffe, 2005), ki ga generira logika parlamentarnega republikanizma: odtujenost in neodzivnost odločevalskih, upravljavskih ter administrativnih struktur, imenovana tudi »kriza« parlamentarnega republikanizma, na eni in legitimnost, ki naj bi jo v liberalni parlamentarni republiki imelo ljudstvo, *populus* na drugi strani. Nacionalistični etnopolizmi, ki so v vzponu v zadnjem desetletju »kriz«, legitimnost lastnih političnih projektov artikulirajo znotraj tega demokratičnega paradoksa. Zahtevajo preoblikovanje republikanske arhitekture, v kateri je na številnih področjih prevlada nacionalistične večine nad družbenimi manjšinami zamejena z ustavo, v bolj ali manj absolutno prevlado in vladavino homogene večine nad manjšinami (ang. *majoritarianism*) (glej Munck, 2018). Toda to so značilnosti desničarskih političnih akterjev v kontekstu krize,

15 V slovenskem prostoru je izbiro populističnega sloga v dveh tematizacijah predsedniške kampanje Boruta Pahorja podrobno analizirala Deja Crnović (2014; 2016). Pokaže, kako se v individualizirani predsedniški kampanji Borut Pahor distancira od svojih predhodnih političnih položajev, ko poskuša v maksimizaciji volilnih glasov interpelirati čim večji nabor volivk in volivcev iz nižjih in srednjih razredov ter zato v volilni kampanji uprizarja ter konstruira hegemono podobo moškosti, tj. »delavsko moškost«, ki ji ne politično ne razredno ne pripada.

16 O vseh naštetih dimenzijah populističnega sloga, ki ga je v slovenskem prostoru utelešal Ivan Kramberger (1936–1992), glej Fink Hafner (2019: 57–60).

ki jo akterji izkoriščajo ali celo perpetuirajo sami, ni pa to značilnost populizma *per se*.

Uspeh avtoritarnega populizma je, kot je na primeru »thatcherizma« pokazal Stuart Hall (1980: 176–182), tudi uspešna reprodukcija percepcije »krize«, katere koli krize, ki avtoritarnemu populizmu omogoča vzpostavitev celotnega polja diskurzov oz. integracijo navidezno zapostavljenih in zanemarjenih moralnih, filozofskih in socialnih tematik (od davkov, kriminalitete in delinkvence, varnosti, izobrazbe do socialne države) v svojo politično ideologijo, ki nagovarja tradicionalne srednje razrede (delavske razrede, birokratske frakcije, malo buržoazijo). Pomembno je le, da v svojo interpelacijsko strukturo, kot bi rekel Hall (1980), postavljajo običajnega državljana ali državljanke, v Sloveniji bolj davkoplačevalca ali davkoplačevalko, razcepe v nacionalni sredini pa vedno iščejo v reprodukciji in legitimnosti nadvlade etnično opredeljenega ljudstva, ki je v antagonizmu z zunanjimi (migrantskimi manjšinami) na eni in notranjimi sovražniki (civilno družbo, nevladnimi organizacijami ter neodvisnim tiskom) na drugi strani (Sajó, 2021: 84–91, 117; Hadj-Abdou, 2022).

Vzponi desničarskih populistov in režimov v nekaterih sosednjih državah ponazarjajo, kako v prepletu družbenih dejavnikov populistična delegitimacija političnih nasprotnikov, reprodukcija govora o različnih krizah in ksenofobna retorika botrujejo uspehom konservativnih strank. Vzrok Berlusconijevega populizma in drugih populističnih strank v Italiji so pogojevali in krepili ekonomska kriza, ki je sledila koncu »zlate dobe« povojnega industrijskega razvoja, izpetje in delegitimacija dveh vladajočih ideologij, katoliške in komunistične, povečano priseljevanje iz revnejših držav ter visoka stopnja politične korupcije (glej Bobba in Legnante, 2017: 223). Uspeh Haiderjeve FPÖ v Avstriji je temeljil na vzpostavljanju antisistemske kritike konsenza vladajočih SDP in ÖVP, predvsem t. i. sistema *Proporz*, ki strankarskim elitam omogoča vpliv na socioekonomske strukture države. Kritiko političnega sistema stranka še danes kombinira s ksenofobno populistično kritiko »odprte« priseljske politike države, islamofobijo, agresivno taktično retoriko in personalizacijo stranke v eni osebi (Reinfeldt, 2000; Schmuck et al., 2017). Orbanov Fidesz je na Madžarskem v okoliščinah hude ekonomske krize in popolne erozije legitimnosti liberalnih in socialdemokratskih strank svoj populizem kombiniral z mešanico antikomunizma, kritike, celo izgona mednarodnih korporacij in antagonizma z EU (Csigo in Merkovity, 2017: 303).

Toda ključni problem desnih »populistov na oblasti« (Albertazzi in McDonnell, 2015) ni njihov populizem *per se*, temveč radikalnost

politično-ekonomskih sprememb, ki – v imenu večine – popolnoma reorganizira in destabilizira ključne liberalne republikanske institucije, s čimer se ustvari ali dodatno poglobi kriza ustavne republike oziroma liberalnega parlamentarizma (glej Munck, 2018; glej tudi poglavje Neže Kogovšek Šalamon v tej knjigi). Spremembe so lahko številne ali omejene po obsegu, lahko so bolj ali manj avtoritarne: od spremembe nacionalnega volilnega sistema, tako da se prepreči sestop populistov z oblasti in popolnoma zameji moč politične opozicije (Tóka, 2014), do »strankarske kolonizacije« ključnih institucij; od poskusov spodkopavanja neodvisnosti sodstva do degradacije javne birokracije; od destabilizacije nadzornih institucij (npr. protikorupcijske komisije, uradi varuhov človekovih pravic, računsko sodišča, zagovorniki enakosti, javni mediji itd.) do restavracije klerikalizma v javni sferi (glej Sajó, 2021; Weinmann in Vormann, 2021; Smilova, 2022; glej tudi poglavje Mojce Pajnik in Majde Hrženjak v tej knjigi).

Zaključek

V prispevku sem želel predstaviti populizem kot analitično kategorijo (Bezzin, 2019), ki združuje dve pomembni argumentacijski liniji. Pojmovanje populizma, ki ga ponujam v besedilu, se umešča v argumentacijsko linijo avtorjev, ki populizem razumejo kot antagonistično artikulacijo razmerja med ljudstvom in elitami (Ernesto Laclau, David Howarth, Yannis Stavrakakis, Benjamin de Cleen, Paris Aslanidis). Ob tem sem pojmovanje populizma razširil in pokazal, da se struktura populističnih izrekov, to je značilno predvsem za desničarske populizme, uspešno vzpostavlja skozi artikulacijo razmerja z Drugim: z zunanjim Drugim, tj. etničnim ali migrant-skim Drugim, in z notranjim Drugim, tj. drugimi nacionalnimi skupinami (poimenovano z izrazom ne-mi) znotraj politične skupnosti. Populizem je v konceptiji, ki jo ponujam, definiran precej strogo, zato opušča, celo zavrača nekatere dodatne, predvsem kontekstualne elemente, ki jih nekateri avtorji in avtorice uvrščajo v temeljno definicijo pojma: karizma, ideologija, drugi rasistični, nacionalistični in demagoški elementi ipd. Raznolike politične in ideološke prakse se po definiciji, ki jo podajam, lahko vpenjajo v različne populistične projekte, stopnji populizma, ki jo operacionalno kvantificiramo, pa lahko šele po natančni analizi ideoloških elementov dodamo pridevnike, ki nosijo tudi zgodovinske, politične, celo moralne pomene: socialističen, agraren, rasističen, nacionalističen, demokratičen, avtoritaren, centrističen, progresiven, konservativen, karizmatičen, egalitaren ali neegalitaren.

Z zdravstveno krizo in ekstenzivno intervencijo držav, ki jo je v veliki meri narekovala dinamika globalne pandemije covid-19, se je zdelo, da je populistični moment, ki je trajal od velike krize neoliberalizma leta 2009, minil (Gerbaudo, 2021; Tooze, 2021). Svoj poskus revitalizacije je za kratek čas našel v proticepilskem gibanju,¹⁷ a je očitno z upadom intenzivnosti pandemije tudi ta moment izgubil svoj zagon. Postpandemično obdobje polikrize, mešanice zdravstvene, ekološke in militaristične krize ob močnih inflacijskih pritiskih in šokih, onemogoča natančnejše napovedi globalne razvojne dinamike populizma (Tooze, 2021: 14. pogl.). Kot kaže nedavni primer protestov kmetov in uspeh stranke BBB (*BoerBurgerBeweging*) na Nizozemskem, možnosti novega populističnega momenta, tj. polarizirane debate ljudstvo proti elitam, z ekološko krizo dobivajo vse večji zagon (Rooduijn in de Lange, 2023). Toda znotraj družboslovja bo zaradi naraščajočih neenakosti ter novih žičnatih ograj, zidov, dronov, policijskega nasilja ter totalnih institucij, ki so se razširili na območju od ZDA do Poljske, Izraela, Turčije, Rusije in Kitajske, bolj kot populizem sam potrebno analizirati tudi mnoge avtoritarne različice populizma, ki ravno iz populističnega sentimenta vznikajo v številnih – resničnih in navideznih – krizah.

Literatura

- Adam, Frane (2017): Populizem in identitetna politika proti globalizaciji in neoliberalizmu. *Teorija in praksa* 54 (6): 1064–1075.
- Albertazzi, Danielle in Duncan McDonnell (2015): *Populists in Power*. London, New York: Routledge.
- Amon Prodnik, Jernej in Boris Mance (2017): Slovenia. Populism as Political Marketing. V: Toril Aalberg (ur.), Frank Esser (ur.), Carsten Reinemann (ur.), Jesper Strömbäck (ur.) in Claes De Vreese (ur.), *Populist Political Communication in Europe*, 339–349. New York: Routledge.
- Anderson, Benedict (2006): *Zamišljene skupnosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Aslanidis, Paris (2016a): Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective. *Political Studies* 64 (1S): 88–104.
- Aslanidis, Paris (2016b): Populist social movements of the great recession. *Mobilization: An International Quarterly* 21 (3): 301–321.

17 Tudi Slovenija je v času proticepilskih in protivladnih protestov leta 2021 v Zoranu Stevanoviću, mestnemu svetniku občine Kranj, ki je bil na čelu protestov, končno našla arhetip (po)polnega ljudskega populista, ki ga politični prostor in širše družbene okoliščine niso proizvedle vse od Ivana Krambergerja.

- Aslanidis, Paris (2018): Measuring populist discourse with semantic text analysis: an application on grassroots populist mobilization. *Quality & Quantity* 52 (3): 1241–1263.
- Ball, Terence, Richard Dagger in Daniel I. O'Neill (2020): *Political ideologies and the democratic ideal*. New York, Abingdon: Routledge.
- Berezin, Mabel (2019): Fascism and Populism: Are They Useful Categories for Comparative Sociological Analysis? *Annual Review of Sociology* 45: 345–361.
- Bobba, Giuliano in Guido Legnante (2017): Italy: A Breeding Ground for Populist Political Communication. V: Toril Aalberg (ur.), Frank Esser (ur.), Carsten Reinemann (ur.), Jesper Strömbäck (ur.) in Claes De Vreese (ur.), *Populist Political Communication in Europe*, 221–234. New York: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (2003): *Sociologija kot politika*. Ljubljana: Založba I*cf.
- Bourdieu, Pierre (2005): The Mystery of Ministry. V: Loic Wacquant (ur.), *Pierre Bourdieu and Democratic Politics*, 55–63. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (2006): Govorica, spol in simbolno nasilje. V: Taja Kramberger (ur.) in Drago Braco Rotar (ur.), *Načela za reflektivno družbeno znanost in kritično preučevanje simbolnih dominacij*, 107–118. Koper: Založba Annales.
- Broersma, Marcel (2010): Journalism as performative discourse. The Importance of Form and Style in Journalism. V: Verica Rupar (ur.), *Journalism and Meaning-Making: Reading the Newspaper*, 15–35. Cresskill, NJ: Hampton Press.
- Brubaker, Rogers (2020): Populism and nationalism. *Nations and Nationalism* 26 (1): 44–66.
- Canovan, Margaret (1981): *Populism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Canovan, Margaret (1999): Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies* 47 (1): 2–16.
- Crnović, Deja (2016): Borut Pahor: uprizorjanje delavske moškosti kot strategija predsedniške kampanje. *Dialogi* 52 (3–4): 56–98.
- Csigo, Peter in Norbert Merkovity (2017): Hungary: Home of Empty Populism. V: Toril Aalberg (ur.), Frank Esser (ur.), Carsten Reinemann (ur.), Jesper Strömbäck (ur.) in Claes De Vreese (ur.), *Populist Political Communication in Europe*, 299–310. New York: Routledge.
- De Cleen, Benjamin (2019): The populist political logic and the analysis of the discursive construction of 'the people' and 'the elite'. V: Jan Zienkowski (ur.) in Ruth Breeze (ur.), *Imagining the Peoples of Europe: Populist discourses across the political spectrum*, 19–42. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- De Vreese, H. Claes, Frank Esser, Toril Aalberg, Carsten Reinemann in James Stanyer (2018): Populism as an Expression of Political Communication Content and Style: A New Perspective. *The International Journal of Press/Politics* 23 (4): 423–438.
- Dinç, Pinar (2016): *Mapping Populism: Definitions, Cases, and Challenges to Democracy?* Istanbul: Istanbul Policy Center.

- Di Tella, Torcuato (2002): Populism into the Twenty-first Century. *Government and Opposition* 32 (2): 187–200.
- Ekström, Mats (2002): Epistemologies of TV Journalism. A Theoretical Framework. *Journalism* 3 (3): 259–282.
- Ernst, Nicole, Frank Esser, Sina Blassnig in Sven Engesser (2019): Favorable Opportunity Structures for Populist Communication: Comparing Different Types of Politicians and Issues in Social Media, Television and the Press. *The International Journal of Press/Politics* 24 (2): 165–188.
- Esser, Frank, Agnieszka Stepińska in David Nicolas Hopmann (2017): Populism and the Media: Cross-national Findings and Perspectives. V: Toril Aalberg (ur.), Frank Esser (ur.), Carsten Reinemann (ur.), Jesper Strömbäck (ur.) in Claes de Vreese (ur.), *Populist Political Communication in Europe*, 365–381. New York, London: Routledge.
- Fabijan, Emanuela in Marko Ribac (2021): Politični in medijski populizem v televizijskem političnem intervjuju. *Družboslovne razprave XXXVII* (98): 43–68.
- Fink Hafner, Danica (2016): A typology of populisms and changing forms of society: the case of Slovenia. *Europe-Asia studies* 68 (8): 1315–1339.
- Fink Hafner, Danica (2019): *Populizem*. Ljubljana: Založba FDV.
- Foucault, Michel (2011/1969): *Arheologija vednosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Gagnon, Jean Paul, Emily Beausoleil, Kyong-Min Son, Cleve Arguelles, Pierrick Chalye in Callum N. Johnston (2018): What is Populism? Who is the Populist? *Democratic Theory* 5 (2): vi–xxvi.
- Gerbaudo, Paolo (2021): *The Great Recoil: Politics after Populism and Pandemic*. London: Verso.
- Germani, Gino (1978): *Authoritarianism, Fascism, and National Populism*. New York, NY: Routledge.
- Hadj-Abdou, Leila (2022): Illiberal Democracy and the Politicization of Immigration. V: András Sajó (ur.), Renáta Uitz (ur.) in Stephen Holmes (ur.), *Routledge Handbook of Illiberalism*, 299–312. New York, London: Routledge.
- Hall, Stuart (1980): Popular-Democratic vs Authoritarian Populism: Two Ways of 'Taking Democracy Seriously'. V: Alan Hunt (ur.), *Marxism and Democracy*, 157–185. London: Lawrence and Wishart.
- Heywood, Andrew (2007): *Political Ideologies: An Introduction*. 4. ponatis. New York, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hjarvard, Stig (2008): The Mediatization of Society A Theory of the Media as Agents of Social and Cultural Change. *Nordicom Review* 29: 105–134.
- Hunger, Sophia in Fred Paxton (2022): What's in a buzzword? A systematic review of the state of populism research in political science. *Political Science Research and Methods* 10 (3): 617–633.
- Ionescu, Ghita in Ernest Gellner (1969): *Populism: its meaning and national characteristics*. New York: Macmillan.

- Jagers, Jan in Stefaan Walgrave (2007): Populism as Political Communication Style: An Empirical Study of Political Parties' Discourse in Belgium. *European Journal of Political Research* 46 (3): 319–345.
- Jansen, Robert S. (2011): Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism. *Sociological Theory* 29 (2): 75–96.
- Judis, John B. (2016): *The Populist Explosion. How the Great Recession Transformed American and European Politics*. New York: Columbia Global Reports.
- Katsambekis, Giorgos in Yannis Stavrakakis (2013): *Populism, anti-populism and European democracy: a view from the South*. Dostopno prek <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/populism-anti-populism-and-european-democr/>, 11. 7. 2020.
- Kazin, Michael (1995): *The Populist Persuasion: An American History*. New York: Cornell University Press.
- Klepčec, Peter (2006): Populizem kot panacea za zagate (post)demokracije? *Filozofski vestnik XXVII* (1): 65–80.
- Kuzmanič, Tonči (2002): Post-socialism, racism and the reinvention of politics. V: Mojca Pajnik (ur.), *Xenophobia and post-socialism*, 17–35. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuzmanič, Tonči (2005): An attempt to distinguish nationalist from volkish populist movements, practices and ideologies - the Yugoslav case. V: Mojca Pajnik (ur.) in Tonči Kuzmanič (ur.), *Nation-states and xenophobias: in the ruins of former Yugoslavia*, 9–22. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Laclau, Ernesto (1977/2014): 'Towards a Theory of Populism'. V: David Howarth (ur.), *Ernesto Laclau. Post-Marxism, Populism and Critique*. London: Routledge.
- Laclau, Ernesto (2005): Populism: What's in a Name? V: Francisco Panizza (ur.), *Populism and the Mirror of Democracy*, 32–49. London: Verso.
- Laclau, Ernesto in Chantal Mouffe (2001): *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. London, New York: Verso.
- Landerer, Nino (2013): Rethinking the Logics: A Conceptual Framework for the Mediatization of Politics. *Communication Theory* 23: 239–258.
- Lovec, Marko (ur.) (2019): *Populism and Attitudes Towards the EU in Central Europe*. Ljubljana: Faculty of Social Sciences.
- Mazzoleni, Gianpietro (2008): Populism and the Media. V: Danielle Albertazzi (ur.) in Duncan McDonnell (ur.), *Twenty-first Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*, 49–64. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Mazzoleni, Gianpietro (2014): Mediatization and Political Populism. V: Frank Esser (ur.) in Jesper Strömback (ur.), *Mediatization and Politics*, 42–56. London: Palgrave Macmillan.
- Mény, Yves in Yves Surel (2002): The Constitutive Ambiguity of Populism. V: Yves Mény (ur.) in Yves Surel (ur.), *Democracies and the Populist Challenge*, 1–21. London: Palgrave Macmillan.

- Moffitt, Benjamin (2016): *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style and Representation*. Stanford: Stanford University Press.
- Mouffe, Chantal (2005): *On the political*. London, New York: Routledge.
- Mouffe, Chantal (2018): *For a Left Populism*. London, New York: Verso.
- Mudde, Cas (2004): The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39 (4): 541–563.
- Munck, Yascha (2018): *The People vs. Democracy. Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Norris, Pippa in Ronald Inglehart (2019): *Cultural Backlash. Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pajnik, Mojca (2014): Populizem (med demagoško retoriko in etnoekskluzivizmom). V: I. Bijuklič (ur.) in M. Sardoč (ur.), *Osnovni pojmi in dileme državljanske vzgoje*, 117–122. Ljubljana: Civitas/i2.
- Pajnik, Mojca (2019): Media Populism on the Example of Right-Wing Political Parties' Communication in Slovenia. *Problems of Post-Communism* 66 (1): 21–32.
- Pajnik, Mojca, Roman Kuhar, Iztok Šori in Mojca Frelj (2013): *Populism in the Slovenian context: Project RAGE, hate speech and populist othering in Europe through the racism, age, gender looking glass*, EC, JUST/2012/FRAC/AG/2861, 2013–2015. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Pajnik, Mojca, Iztok Šori in Roman Kuhar (2016): Populism in the Slovenian Context: Between Ethno-Nationalism and Re-Traditionalisation. V: Gabriella Lazaridis (ur.), Giovanna Campani (ur.), Annie Benveniste (ur.), *The Rise of the Far Right in Europe*, 137–160. London: Palgrave Macmillan.
- Pajnik, Mojca in Marko Ribac (2021): Medijski populizem in afektivno novinarstvo. *Javnost/The Public* 28 (suplement 1): 103–121.
- Pajnik, Mojca in Iztok Šori (2021): Ethno-nationalist populism in Slovenia: paving the post-democratic condition. V: Velimir Veselinović (ur.), *Populistički dubovi vremena i izazovi demokraciji: studije o populizmima*. Zagreb: Despot infinitus.
- Panizza, Francisco (2005): Introduction. V: Francisco Panizza (ur.): *Populism and the Mirror of Democracy*, 1–31. London: Verso.
- Polajnar, Neven in Igor Lukšič (2020): Avtoritarizem v kontekstu neoliberalne globalizacije: vzpon avtoritarnega populizma. *Teorija in praksa* 57 (1): 210–231.
- Protner, Zarja (2015): Populistične skrajno desne stranke v evropskem parlamentu – pohod na Evropo. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 43 (260): 179–180.
- Pušnik, Maruša (2017): Dinamika novičarskega diskurza populizma in ekstremizma: moralne zgodbe o beguncih. *Dve domovini* 45: 137–152.
- Reinfeldt, Sebastian (1998): The Symbolic Politics of »We«. V: Rade Iveković (ur.) in Neda Pagon (ur.), *Otherhood and Nation*, 75–84. Ljubljana: Inštituti Studiorum Humanitatis.

- Reinfeldt, Sebastian (2000): *Mi proti njim*. Dostopno prek <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/08/avstrija/#>, 10. 11. 2023.
- Revelli, Marco (2019): *The New Populism: Democracy Stares Into the Abyss*. London: Verso.
- Ribač, Marko (2021): *O medijskem populizmu*. Prispevek na simpoziju raziskovalnega programa Enakost in človekove pravice v dobi globalnega vladovanja, »Izključevalne ideologije ter vloga institucij in družbenih gibanj«, Ljubljana, 28. 1. 2021.
- Rizman, Rudi (1998): Radikalna desnica na Slovenskem. *Teorija in praksa* 35 (2): 249–270.
- Rizman, Rudi (2008): »Onkraj demokracije« kot demobilizacija (depolitizacija) družbe in izziv populizma. V: Mojca Drčar Murko (ur.), *Pet minut demokracije: podoba Slovenije po letu 2004*, 55–67. Ljubljana: Liberalna akademija.
- Rooduijn, Matthijs in Sarah de Lange (2023): *The resurgence of agrarian populism*. The Loop, ECPR's Political Science Blog. Dostopno prek <https://theloop.ecpr.eu/the-resurgence-of-agrarian-populism/>, 23. 10. 2023.
- Rutar, Tibor (2019): Mikrotemelji populističnega kolektivnega delovanja: primer nacizma. V: Miroljub Ignjatović, (ur.), Aleksandra Kanjuc-Mrčela (ur.) in Roman Kuhar (ur.): *Družba in družbena gibanja 50 let po 1968*, 112–116. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo.
- Sajó, András (2021): *Ruling by Cheating. Governance in Illiberal Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmuck, D., J. Matthes in H. Boomgaarden (2017): Austria: Candidate-centered and anti-immigrant right-wing populism. V: Toril Aalberg (ur.), Frank Esser (ur.), Carsten Reinemann (ur.), Jesper Strömbäck (ur.) in Claes De Vreese (ur.), *Populist Political Communication in Europe*, 85–98. New York: Routledge.
- Smilova, Ruzha (2022): The ideational Core of Democratic Illiberalism. V: András Sajó (ur.), Renáta Uitz (ur.) in Stephen Holmes (ur.), *Routledge Handbook of Illiberalism*, 177–202. New York, London: Routledge.
- Strøm, Kaare in Wolfgang C. Müller (1999): *Policy, office, or votes? How political parties in Western Europe make hard decisions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Šori, Iztok (2015): Za narodov blagor: skrajno desni populizem v diskurzu stranke Nova Slovenija. *Časopis za kritiko znanosti* 43 (260): 104–117.
- Taggart, Paul (2000): *Populism*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Tóka, Gábor (2014): Constitutional Principles and Electoral Democracy in Hungary. V: Ellen Bos (ur.) in Kálmán Pócza (ur.), *Constitution Building in Consolidated Democracies: A New Beginning or Decay of a Political System?* Baden-Baden: Nomos Verlag.
- Tooze, Adam (2021): *Shutdown: How Covid Shook the World's Economy*. London: Allen Lane.

- Toplišek, Alen (2019): Between populism and socialism: Slovenia's Left party. V: Giorgos Katsambekis (ur.) in Alexandros Kioupkiolis (ur.), *The Populist Radical Left in Europe*, 73–92. New York, London: Routledge.
- Vezjak, Boris (2012). *Ad populum: analize družbenega diskurza*. Maribor: Subkulturni azil.
- Vezjak, Boris (2016): *Medijske podobe predsednika republike Boruta Pahorja*. Maribor: Aristej.
- Vormann, Boris in Michael D. Weinman (ur.) (2020): *The Emergence of Illiberalism. Understanding a Global Phenomenon*. London, NY: Routledge.
- Weyland, Kurt (2001): Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics* 34 (1): 1–22.